

УДК 93/94:314/316+008:35

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5\(23\)-1743-1757](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-1743-1757)

Петрович Валентина Василівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, м. Луцьк, 43025, <https://orcid.org/0000-0003-0407-0471>

Король Наталя Мирославівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії культури, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, <https://orcid.org/0009-0008-4989-0821>

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ВЕКТОР ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Для сучасної держави, яка прагне до прогресивного поступу та достойного місця на міжнародній арені, збереження культурної спадщини є одним зі стратегічних векторів гуманітарної політики.

Україна ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про охорону світової та природної спадщини, Конвенцію ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. Серед міжнародних нормативно-правових актів, до яких долучилася Україна, особливої актуальності набув Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (29 березня 1999 р.).

В Україні також наявна відповідна законодавча база, яка регулює державну політику щодо збереження культурної спадщини. Серед таких нормативно-правових актів: Конституція України, Закони України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», «Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 28 вересня 2023 р. Однак подальше вдосконалення юридичних норм, їх узгодження із європейською правовою системою (з огляду на євроінтеграційні прагнення України) залишаються на порядку денному.

Російсько-українська війна вкрай загострила проблеми збереження культурної спадщини. Йдеться не лише про фізичне знищення пам'яток архітектури, археології, історії, мистецтва, а й викрадення чи спроби викрадення музейних колекцій, картинних галерей. Найбільш яскравим прикладом повернення в Україну культурних цінностей є на сьогодні кейс «скіфського золота».

В умовах війни необхідно на ходу вирішувати питання збереження культурних цінностей, пошуку ефективних форм та методів фінансування культурної відбудови, інформування міжнародної спільноти про злочини російських окупантів проти культурної спадщини. Актуально формувати власну модель захисту культурної спадщини, зважаючи на наявні практики інших країн та з оперттям на власний набутий досвід.

Ключові слова: державна гуманітарна політика, збереження культурної спадщини, культурна спадщина, російсько-українська війна.

Petrovich Valentina Vasylivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Museology, Monument Studies and Information and Analytical Activities, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Ave., 13, Lutsk, 43025, <https://orcid.org/0000-0003-0407-0471>

Korol Natalya Myroslavivna PhD historical sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and History of Culture, Ivan Franko National University of Lviv, St. University, 1, Lviv, 79000, <https://orcid.org/0009-0008-4989-0821>

PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE AS A VECTOR OF THE STATE'S HUMANITARIAN POLICY

Abstract. For a modern state that strives for progressive progress and a worthy place in the international arena, the preservation of cultural heritage is one of the strategic vectors of humanitarian policy.

Ukraine ratified the UNESCO Convention on the Protection of the World and Natural Heritage, the UNESCO Convention on the Protection of the Intangible Cultural Heritage. Among the international legal acts to which Ukraine has joined, the Second Protocol to the Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict of 1954 (March 29, 1999) has become particularly relevant.

In Ukraine, there is also an appropriate legislative framework that regulates the state policy on the preservation of cultural heritage. Among

such normative legal acts: the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine "On Culture", "On Protection of Cultural Heritage", "On the Export, Import and Return of Cultural Values", Resolution of the Cabinet of Ministers "On the Entry of Objects of Cultural Heritage of National Importance into the State of the Register of Immovable Monuments of Ukraine", "Procedure for maintaining the National List of Elements of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine" dated September 28, 2023. However, further improvement of legal norms and their harmonization with the European legal system (given Ukraine's European integration aspirations) remain on the agenda.

The Russian-Ukrainian war greatly exacerbated the problems of preserving cultural heritage. It is not only about the physical destruction of monuments of architecture, archeology, history, art, but also the theft or attempted theft of museum collections and art galleries. Today, the case of "Scythian gold" is the most striking example of the return of cultural values to Ukraine.

In the conditions of war, it is necessary to solve the issue of preserving cultural values, finding effective forms and methods of financing cultural reconstruction, and informing the international community about the crimes of the Russian occupiers against cultural heritage. It is urgent to form our own model of cultural heritage protection, taking into account the existing practices of other countries and relying on our own acquired experience.

Keywords: state humanitarian policy, preservation of cultural heritage, cultural heritage, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Збереження культурної спадщини як складова державної та, ширше – міжнародної, – політики, на порядку денному особливо гостро постала після Другої світової війни. Протягом кількох десятиліть міжнародна спільнота виробила низку законодавчих норм, які охоплюють широке поле різноманітних питань збереження культурної спадщини як світового надбання людства, а також охорони природної спадщини. Засадничою є Концепція ЮНЕСКО про охорону світової та природної спадщини (1972 р.), яка була ратифікована Україною ще 4 жовтня 1988 р. Ще одним важливим міжнародним документом є Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. Україна її ратифікувала у 2008 р.

Вже після 1991 р. в Україні було розроблено власну законодавчу базу, що регламентує збереження культурної спадщини як один з основоположних векторів державної гуманітарної політики. Ми далі більш предметно зупинимось на основних нормативно-правових актах у цій галузі. Також, окрім власне законодавчої складової державної

політики, необхідно мати чітку методологію щодо виявлення, наукового дослідження, класифікації, обліку, музеєфікації, реставрації, цифровізації тощо, об'єктів культурної спадщини. Тобто, йдеться й про кадрову політику, яка має бути у полі зору державних органів влади та всіляко сприяти повнокровному функціонуванню всієї вертикалі та горизонталі відповідних структур та установ. Питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення належного рівня збереження культурної спадщини завжди було болісним для України. Особливо ж воно актуалізувалося після 2014 р., з початком російсько-української війни.

На жаль, як можемо на власні очі пересвідчитися, жодні конвенції, закони та постанови не рятують культурну спадщину в умовах збройних конфліктів та воєн. Тому для України на порядку денному гостроактуальним є вироблення власної моделі захисту культурної спадщини, зокрема захисту мілітарного.

Важко переоцінити роль та значення культурної спадщини для України, для суб'єктності її як європейської сучасної держави, повнокровного функціонування на рівні розвитку громад, залучення об'єктів культурної спадщини в освітній процес, туристичну галузь, культурну дипломатію тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту культурної спадщини з боку держави неодноразово ставала предметом уваги науковців. Досліджуються різноманітні моделі захисту культурної спадщини, цифровізація культурних здобутків, політичні та правові аспекти забезпечення державою її захисту, міжнародний досвід тощо. Важливість тактичного та стратегічного значення культурної спадщини для формування та плекання національно-культурної ідентичності як одного з факторів існування держави, особливо в умовах війни, підкреслена у публікації Тарангул Л., Чернікової І., Дрогомирецької Д. [1]. Менська О. зосередилася на політичних та правових аспектах державної політики у цій сфері. Зокрема, акцентувала увагу на нормативно-правових актах, які свідчать про стратегічні підходи політичного керівництва країни у вирішенні нагальних та віддалених у часі проблем [2]. Також цікавим є її дослідження специфіки збереження культурної спадщини в умовах декомунізації [3]. Проблемам інституційного та правового характеру охорони культурної спадщини України присвячена стаття Притулюка В. Дана публікація містить значний масив фактологічного матеріалу, який дозволяє відстежити в хронологічному порядку процес формування державних інституцій пам'яткоохоронної діяльності [4].

Окремий масив матеріалів, який висвітлює різноманітні аспекти збереження культурної спадщини в умовах російсько-української війни. Це напрацювання Біршової О., Бусол К., Фролової А., Горбунової О. [5]. Ми оприлюднили далеко не повний перелік наявних на сьогодні наукових праць, які так чи інакше презентують тематику нашої статті. Адже, зважаючи на актуальність проблеми та постійні зміни, що відбуваються у сфері збереження культурної спадщини в Україні, доцільно моніторити ситуацію не лише у царині наукових розробок та узагальнень. А й відстежувати безпосередні кейси, які демонструють конкретні практичні кроки щодо форм та методів збереження культурної спадщини як одного зі стратегічних векторів державної політики України у контексті російсько-української війни, євроінтеграційного поступу та питань національної безпеки й національно-культурної ідентичності.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей збереження культурної спадщини України в контексті гуманітарної політики держави.

Виклад основного матеріалу. У аналітичній записці «Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи. (Біла книга)», яку підготували фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, здійснено огляд нагальних проблем гуманітарної сфери. Вона охоплює культурний, освітній, науковий, мовний, релігійно-церковний напрямки, а також – царину прав національних меншин, корінних народів, розвитку креативних індустрій, публічної дипломатії, етнопатриотичної політики. Окремий розділ присвячений збереженню культурної спадщини України крізь зріз проблем у цій галузі. Фундаментом є правове забезпечення державної політики щодо збереження культурних надбань багатьох попередніх поколінь та їх передача нащадкам [6]. Важливість захисту культурної спадщини визначена Конституцією України (ст. 54), у якій чітко зафіксовано: «Культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [7]. Дана законодавча норма є надзвичайно важливим маркером, що визначає рівень відповідальності держави у сфері охорони культурних надбань та спонукає до відповідного практичного втілення політики держави у цій сфері [2, С. 57]. Безпосередні теоретичні та практичні складові, що визначають політику держави у сфері охорони культурної спадщини, закріплені низкою відповідних нормативно-правових актів. Серед

таких, в першу чергу – Закони України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», «Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» від 28 вересня 2023 р.

У Законі України термін «культурна спадщина» фігурує у сенсі складової частини культури, поряд з усіма видами мистецтва, культурними цінностями, наукою, освітою і є відображенням рівня розвитку суспільства [8]. Культурною спадщиною, згідно з чинним законодавством, вважається «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» [9]. До номенклатури таких об'єктів входять визначні місця, споруди, комплекси споруд та їхні частини, пов'язані з ними рухомі об'єкти природного, природно-антропогенного та антропогенного походження. Розміщуватися вони можуть на земній поверхні, під водою (підводна культурна спадщина), у землі (археологічна спадщина). Такий об'єкт вважається культурною спадщиною, незалежно від ступеня збереженості, та має історичну, археологічну, мистецьку, естетичну, наукову та художню цінність. Об'єкти культурної спадщини повинні бути автентичними. Охорона культурної спадщини включає в себе низку правових, комунікативних, фінансово-матеріальних, технічних заходів, скерованих на виявлення, облік, «запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини» [9]. Формування та реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини забезпечує насамперед Міністерство культури та інформаційної політики України.

Не менш важливим є державне регулювання вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, що закріплено відповідним законом [10]. Чи не найбільш гучною справою про повернення Україні культурних цінностей стала справа про «скіфське золото». Літом 2013 р. експозиція п'яти музеїв (понад 560 предметів з Музейного фонду України), а саме – колекція скіфських золотих прикрас, римських бронзових виробів, китайських лакованих скриньок (віком понад 2000 років), була підготована та відправлена до музеїв Європи на виставки. Тематична виставка «Крим: золото й таємниці Чорного моря» під час окупації та анексії АР Крим росією проходила в музеї Алларда Пірсона

(Амстердам, Нідерланди). Керівництво цього закладу опинилося перед складною дилемою – кому передавати експонати після виставки. 19 предметів з Національного музею історії України відразу ж вдалося повернути після завершення роботи виставки. Тоді як решта «скіфського золота» була з музеїв Криму. Але повертати їх за таких обставин на «місце проживання» було складно з різних точок зору (правової, безпекової, морально-етичної). Відбулося кілька судових процесів. Адже на унікальну культурну спадщину претендували як держава Україна, так і окуповані музеї в Криму [11]. Керченський та Бахчисарайський історико-культурні заповідники, Центральний музей Тавриди у Сімферополі та «Херсонес Таврійський» у Севастополі звернулися із судовим позовом до Амстердаму з вимогою повернути музейні експонати до їх фондів. Наприкінці 2016 р. Окружний адміністративний суд Амстердаму, згідно з нормами міжнародного права та відповідних Конвенцій ЮНЕСКО, ухвалив рішення про повернення «скіфського золота» (як частини культурної спадщини) все-таки Україні, а не окупованим музеям. Оскільки, згідно з нормами міжнародного права та відповідних Конвенцій ЮНЕСКО, експонати є частиною культурної спадщини України, тому й повернути їх необхідно державі України. Даний вердикт був оскаржений країною-агресоркою росією, але й суд другої інстанції підтвердив вимоги повернення культурної спадщини її законному власнику – Україні. Очевидно, що росією не вдовольнило рішення, базоване на нормах міжнародного права, тому вона знову подала касаційну скаргу. Попри всі судові тяганини й перипетії, у червні 2023 р. Верховний Суд Нідерландів поставив юридичну крапку у цій справі – експозицію необхідно повернути Україні. Навіть без стягування платні за дев'ять років зберігання музейних експонатів (111 689 євро з нарахуванням відсотків). Таке рішення фінансових питань продиктоване воєнним станом в Україні. У листопаді 2023 р. експонати виставки були повернуті у Музейний фонд України – майже три тони безцінної колекції. Для нашої держави це неймовірна перемога у боротьбі за культурну спадщину. Але разом із тим – і не менш висока відповідальність. Адже належне утримання експонатів, їхня охорона, потребують фінансової та матеріально-технічної підтримки для Національного історичного музею України (де проходила виставка «скіфського золота» після повернення з Нідерландів) [12].

Україна ратифікувала й низку міжнародних документів, які так чи інакше регулюють питання захисту культурної спадщини. Насамперед згадаймо Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону світової та природної

спадщини» (1972) та «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» (2003), відповідно ратифіковані Україною у 1988 р. та 2008 р. У нашій державі є сім об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (шість – культурних, один – природний):

- Собор Святої Софії та прилеглі чернечі будівлі, Києво-Печерська Лавра (Київ).
- Історичний центр Львова.
- Геодезична дуга Струве (її частина заходиться на березі Дунаю в селі Стара Некрасівка).
- Букові праліси і давні ліси Карпат (Закарпаття).
- Резиденція митрополитів Буковини та Далмації (Чернівці).
- Дерев'яні церкви карпатського регіону в Польщі та Україні (16 дерев'яних церков, 8 із яких – в Україні).
- Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора (сільськогосподарські околиці) [13].

Стосовно до нематеріальної культурної спадщини «як головного джерела культурного різноманіття й гарантії сталого розвитку» [14], то наказом Міністерства культури України від 12 лютого 2018 р. затверджено «Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України». Відтоді реєстр постійно поповнюється все новими і новими об'єктами нематеріальної культурної спадщини України. Окрім нього, є ще низка документів, які регламентують державну політику у сфері охорони нематеріальної культурної спадщини. Ми не будемо детально на них зупинятися. Вони усі розміщені й чітко структуровані на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України [15].

Маємо більш предметно зупинитися на Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, а саме – на Другому Протоколі (до вказаного документа Україна приєдналася 30 квітня 2022 р.). В умовах російсько-української війни для України даний документ є важливим «в контексті застосування конкретних дій для посилення захисту культурної спадщини в Автономній Республіці Крим. Особливо актуальним є те, що стаття 9 цього Протоколу стосується захисту культурних цінностей на окупованій території» [16]. У комплексі з низкою інших міжнародних нормативно-правових актів, до яких доєдналася й Україна, вказаний документ є важливою підставою для притягнення росії до відповідальності за скоєні злочини проти культурних цінностей. Однак, на жаль, на практиці це буде зробити вкрай важко. Що жодним чином

не відкидає необхідність пошуку всіх можливих правових та дипломатичних шляхів для України інформувати світ про злочини країни-агресора та демонструвати власні прагнення діяти в рамках чинного законодавства, що є ознакою зрілості держави й відповідальності її керівництва.

Однак, попри законодавчо закріплені норми та принципи, у сфері збереження культурної спадщини фахівці з року в рік вказують на наступні проблеми:

- недосконалість правових охоронних механізмів;
- складна та застаріла система обліку об'єктів культурної спадщини;
- розгалужений бюрократичний апарат замість ефективної цілісної управлінської системи [17].

До цього також можна додати некомпетентність комунальних та рятувальних служб при роботі з пам'ятками культурної спадщини, наприклад, під час усунення наслідків обстрілів чи ракетних уражень [18].

Як зазначив виконавач обов'язків міністра культури та інформаційної політики України Ростислав Карандеєв, «на Україну чекає багаторічне відновлення культурної спадщини, постраждалої внаслідок російського вторгнення» [19]. 5 грудня 2023 р. у Києві відбувся Форум «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після Великої Війни». Це важливе міжнародне зібрання, ініційоване Міністерством культури та інформаційної політики України, Всеукраїнською Асоціацією Охорони Культурної Спадщини, Міжнародною радою з охорони пам'яток та історичних місць ICOMOS (Париж, Франція), патронував ICCROM (Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей зі штаб-квартирою у Римі). Форум був присвячений насамперед обміну досвідом відновлення об'єктів культурної спадщини (критерії відбору, форми відновлення, структури, що займатимуться відновленням). За результатами роботи Форуму передбачена розробка Стратегії відновлення культурної спадщини. За задумом, вона має поєднати як позицію держави України, так і візію професійної громадськості (істориків, архітекторів, археологів, реставраторів, інженерів тощо). Ключові питання, які мають бути відображені у Стратегії:

- критерії відбору об'єктів для відновлення;
- форми відновлення пам'яток;
- безпосередні учасники відновлення.

Необхідно також пропрацювати питання фінансування: залучення грантових та донорських коштів, майбутні репарації, благодійні пожертви [18].

У межах нашої статті пропонуємо звернути увагу на модель збереження культурного спадку, ініційовану командуванням сил ТрО. Юристи Гюндуз Мамедов та Віталій Титич у своїй статті «Як зменшити наслідки війни для культурної спадщини: можуть допомогти ЗСУ» наполягають у розробці саме української моделі захисту культурної спадщини в умовах війни. У цьому їхня позиція суголосна з думкою багатьох експертів, які наголошують на необхідності негайної й нагальної відбудови культурних пам'яток. Йдеться про можливості, які мають ЗСУ для захисту культурної спадщини. Але необхідно розуміти, що це не є основним завданням ЗСУ. Автори пропонують створити окремий підрозділ, який безпосередньо буде виконувати завдання, пов'язані зі збереженням культурної спадщини та культурних цінностей. У цьому напрямку вже працює пілотний проект – цивільно-військове співробітництво Сил ТрО. Це добровольче формування, до якого долучаються фахівці зі сфери культури, археології, історії, архітектури. Вони мотивовані оперативно та ефективно оцінити масштаби ушкоджень та надати «швидку допомогу», необхідну для збереження пам'ятки, організації евакуації культурних цінностей. Схожі підрозділи діють в збройних силах Великобританії та США. В Україні також ведеться робота щодо формування поваги до культурної спадщини серед військових. Зокрема, під час планування та проведення бойових дій враховується наявність на території історико-культурних та археологічних пам'яток, архітектурних шедеврів. Наприклад, створено електронну карту таких пам'яток, на якій зафіксовано понад 60000 об'єктів культурної спадщини. Ведеться й документування зруйнованих та пошкоджених під час війни об'єктів культурної спадщини (внесені дані про майже 400 таких об'єктів). Такі інформаційні матеріали важливі й з огляду на те, щоб ворог не міг удавати, що, буцімто, не знав, що у тому чи іншому місці є історико-культурна пам'ятка [20]. Якщо говорити про подальші перспективи таких підрозділів, то їхні знання й навички, набуті під час війни, видадуться вкрай придатними й у мирний час. Скажімо, під час ліквідації наслідків природних чи техногенних катастроф, стихійних лих, різноманітних небезпечних ситуацій.

Висновки. Для України, як держави, що веде тривалу й виснажливу визвольну війну проти росії та прагне до повноцінного утвердження своєї суб'єктності в європейській та світовій спільноті, питання збереження культурної спадщини є одним зі стратегічно важливих векторів гуманітарної політики. Тому особливою ваги набуває необхідність подальшого вдосконалення чинного законодавства у цій сфері, його імплементації до міжнародних норм та стандартів.

Чимало важливих кроків у цьому напрямку вже зроблено. Але складність практичної реалізації багатьох теоретичних положень зумовлює необхідність розвитку законодавчої бази в напрямку як вироблення власної моделі захисту культурної спадщини в умовах війни та післявоєнної відбудови, так і вивчення передового досвіду в цій царині.

Не втрачає своєї гостроти питання фінансування відповідних охоронних, реставраційних, пошукових та інших заходів, форм та методів збереження культурної спадщини. Тому доцільно залучати грантові, спонсорські, меценатські, благодійні кошти.

Необхідно враховувати фактор війни ще тривалий час. Отже, подбати про мілітарний захист своїх культурних надбань – обов'язок не тільки держави, а й загалом громадянського суспільства. Лишу у сув'язі усіх зусиль та прагнень можливо досягнути стратегічно важливої мети – збереження культурної спадщини для наступних поколінь, а також плекання її для сьогодення.

За роки державної незалежності в Україні пророблено колосальну роботу, пов'язану зі збереженням культурної спадщини як фактору національної та культурної ідентичності, освіти, науки, патріотичного виховання; презентації держави на міжнародному рівні; розвитку туристичної галузі тощо. Важливим є розуміння культурної спадщини як соціального капіталу та ресурсом сталого розвитку. Держава Україна, з її історико-культурним бекграундом, достойна зайняти гідне місце в європейській спільноті, з якої вона була свого часу вилучена в силу різних історико-політичних причин.

Література:

1. Тарангул Л., Чернікова І., Дрогомирецька Д. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах*. 2024. № 1. С. 147-159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18>.
2. Менська О. Державна політика у сфері охорони об'єктів культурної спадщини: політико-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2021. № 1(71). С. 58-62. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.9>.
3. Менська О. Державна політика збереження об'єктів культурної спадщини в умовах декомунізації: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7(13). С. 330-343. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-330-343](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-330-343).
4. Пritулюк В. Інституційні та правові складові частини охорони культурної спадщини в сучасній Українській Державі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 5(41). vol. 2, С. 34-38. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/7035> (дата звернення: 10.05.2024).
5. Бірвова О. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. № 26(5). С. 90-94. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723106>.

6. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи : аналітична доповідь. / Керівник О., Сінайко. Редактори Ю. Каплан, Ю. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 126 с.

7. Конституція України : документ 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. Вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

8. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. Вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

9. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. Вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

10. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV. Вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

11. Сааков В., Ухіна І. У Києві показали «скіфське золото», що повернулося в Україну (фотогалерея). *Deutsche Welle*. 2023. 28 листопада. URL: <https://www.dw.com/uk/u-kievi-pokazali-skifske-zoloto-so-povernulosa-v-ukrainu-fotogalerea/g-67576938> (дата звернення: 15.05.2024).

12. Ржеутська Л. Історія митарств і повернення «скіфського золота» в Україну. *Deutsche Welle*. 2023. 27 листопада. URL: <https://www.dw.com/uk/istoria-mitarstv-i-povernenna-skifskogo-zolota-v-ukrainu/a-67567523> (дата звернення: 12.05.2024).

13. Які об'єкти охороняє ЮНЕСКО в Україні? *Ukrainer*. 2020. 16 листопада. URL: <https://www.ukrainer.net/unesko-v-ukraini/> (дата звернення: 12.05.2024).

14. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини : Документ № 995_d69 від 17.10.2003. Вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 12.05.2024).

15. Культурна спадщина. Нормативно-правові акти. Вебсайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/normatyvno-pravovi-akty/> (дата звернення: 12.05.2024).

16. Україна приєдналася до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року. Вебсайт Постійного представництва України при ЮНЕСКО. 2020. 1 липня. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-drugogo-protokolu-do-gaazkoyi-konvenciyi-pro-zahist-kulturnih-cinnostej-u-vipadku-zbrojnogo-konfliktu-1954-roku> (дата звернення: 12.05.2024).

17. Литвиненко О. Напрями вдосконалення правових та інституційних механізмів збереження культурної спадщини : аналітична записка. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. 8 с. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/napryami-vdoskonalennya-pravovikh-ta-instituciy-nikh-mekhanizmv> (дата звернення: 12.05.2024).

18. Форум «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після Великої Війни». Сучасне мистецтво України, 2023, 1 грудня. Вебсайт МІТЕЦ. URL: <https://mitec.ua/forum-restavracziya-ta-vidnovlennya-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-pislya-velykoyi-vijny/> (дата звернення: 12.05.2024).

19. Сьомко І. Міжнародний досвід: як в Україні планують відновлювати культурну спадщину після війни. *INFOMIGRANTS*. 2023. 6 грудня. URL: <https://www.rfi.fr/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/20231206-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D1%8F%D0%BA-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D1%83-%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8> (дата звернення: 12.05.2024).

20. Мамедов Г., Титич В. Як зменшити наслідки війни для культурної спадщини: можуть допомогти ЗСУ. *Дзеркало тижня*. 2024. 8 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/war/jak-zmenshiti-naslidki-vijni-dlja-kulturnoji-spadshchini-mozhut-dopomohti-zsu.html> (дата звернення: 12.05.2024).

References

1. Tarangul, L., Chernikova, I. & Drohomirets'ka, D. (2024). Zberezhennya istoriko-kul'turnoyi spadshchyny Ukrayiny yak chynnyk natsional'noyi identychnosti [Preservation of the historical and cultural heritage of Ukraine as a factor of national identity]. *Kul'turolohichnyy al'manakh*, 1, 147-159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18> [in Ukrainian].

2. Mens'ka, O. (2021). Derzhavna polityka u sferi okhorony ob'yektiv kul'turnoyi spadshchyny: polityko-pravovyy aspekt [State policy in the field of protection of cultural heritage objects: political and legal aspect]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnya*, 1(71), 58-62. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.9> [in Ukrainian].

3. Mens'ka, O. (2023). Derzhavna polityka zberezhennya ob'yektiv kul'turnoyi spadshchyny v umovakh dekomunizatsiyi: normatyvno-pravove zabezpechennya [State policy of preservation of cultural heritage objects in the conditions of decommunization: normative and legal support]. *Aktual'ni pytannya u suchasniy nausti*, 7(13), 330-343. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-330-343](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-330-343) [in Ukrainian].

4. Prytulyuk, V. (2021). Instytutysni ta pravovi skladovi chastyny okhorony kul'turnoyi spadshchyny v suchasniy Ukrayins'kiy Derzhavi [Institutional and legal components of the protection of cultural heritage in modern Ukrainian State]. *Knowledge, Education, Law, Management*, 5 (41), 2, 34-38. Retrieved from: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/7035> [in Ukrainian].

5. Biryova, O. (2023). Istoryko-kul'turna spadshchyna Ukrayiny: tsyfrovi tekhnolohiyi zberezhennya ta populyaryzatsiya v umovakh voyennykh diy [Historical and cultural heritage of Ukraine: digital technologies of preservation and popularization in conditions of military actions]. *Naukovo-teoretychnyy al'manakh Hrani*, 26(5), 90-94. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723106> [in Ukrainian].

6. Sinyako, O., Kaplan, Yu. & Tyshchenko, Yu. (2020). *Humanitarna polityka v Ukrayini: vyklyky ta perspektyvy* [Humanitarian policy in Ukraine: challenges and prospects]. Kyiv: NISD, 126. [in Ukrainian].

7. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Konstytutsiya Ukrayiny: dokument 254k/96-VR. Redaktsiya vid 01.01.2020 [Constitution of Ukraine: document 254k/96-VR. Edition from 01.01.2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 14.12.2010 № 2778-VI. Dokument 2778-VI [On culture: Law of Ukraine dated 14.12.2010 No. 2778-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].

9. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny: Zakon Ukrainy vid 08.06.2000 № 1805-III [On the protection of cultural heritage: Law of Ukraine dated 08.06.2000 No. 1805-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> [in Ukrainian].

10. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Pro vyvezennia, vvezennia ta povnennia kulturnykh tsinnosti : Zakon Ukrainy vid 21.09.1999 № 1068-XIV [On export, import and return of cultural values: Law of Ukraine dated 09.21.1999 No. 1068-XIV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> [in Ukrainian].

11. Saakov, V. & Ukhina, I. (2023). U Kyevi pokazaly «skifs'ke zoloto», shcho povnulosa v Ukrayinu (fotogalereya) [In Kyiv, they showed «Scythian gold» that returned to Ukraine (photo gallery)]. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/ukievi-pokazali-skifske-zoloto-so-povnulosa-v-ukrainu-fotogalereya/g-67576938> [in Ukrainian].

12. Rzhets'ka, L. (2023). Istoriya mitarstv i povnennia «skifs'koho zolota» v Ukrayinu [The history of customs and the return of «Scythian gold» to Ukraine]. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/istoriya-mitarstv-i-povnennia-skifskogo-zolota-v-ukrainu/a-67567523> [in Ukrainian].

13. Yaki ob'ekty okhoronyaye YUNESKO v Ukrayini? (2020). [Which objects does UNESCO protect in Ukraine?]. *Ukrainer*. Retrieved from: <https://www.ukrainer.net/unesko-v-ukraini/> [in Ukrainian].

14. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Konventsiiia pro okhoronu nematerialnoi kulturnoi spadshchyny: Dokument № 995_d69 vid 17.10.2003 [Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage: Document No. 995_d69 dated 17.10.2003]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text [in Ukrainian].

15. Website of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. Kulturna spadshchyna. Normatyvno-pravovi akty [Cultural heritage. Normative and legal acts]. Retrieved from: <https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/normatyvno-pravovi-akty/> [in Ukrainian].

16. Website of the Permanent Mission of Ukraine to UNESCO. Ukraina pryednalasia do Druhoho protokolu do Haazkoi konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnosti u vypadku zbroinoho konfliktu 1954 roku [Ukraine joined the Second Protocol to the Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict in 1954]. Retrieved from: <https://unesco.mfa.gov.ua/news/ukrayina-pryednalasya-do-drugogo-protokolu-do-gaazkoyi-konvencyi-pro-zahist-kulturnih-cinnostej-u-vipadku-zbrojnogo-konfliktu-1954-roku> [in Ukrainian].

17. Lytvynenko, O. (2020). *Napryamy vdoskonalennya pravovykh ta instytutsiynykh mekhanizmv zberezhenya kul'turnoyi spadshchyny [Directions for improving legal and institutional mechanisms for preserving cultural heritage]*. Kyiv: Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen', 8. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/napryami-vdoskonalennya-pravovykh-ta-instituciynykh-mekhanizmv> [in Ukrainian].

18. MITETS website. (2023). Forum «Restavratsiia ta vidnovlennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy pislia Velykoi Viiny». Suchasne mystetstvo Ukrainy [Forum "Restoration and restoration of the cultural heritage of Ukraine after the Great War". Modern art of Ukraine]. Retrieved from: <https://mitec.ua/forum-restavracziya-ta-vidnovlennya-kulturnoyi-spadshchyny-ukrayiny-pislya-velykoyi-vijny/> [in Ukrainian].

19. Syomko, I. (2023). Mizhnarodnyy dosvid: yak v Ukrayini planuyut vidnovlyuvaty kul'turnu spadshchynu pislia viyny. [International experience: how Ukraine plans to restore cultural heritage after the war]. *INFOMIGRANTS*. Retrieved from: <https://www.rfi.fr/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/20231206-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D1%8F%D0%BA-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D1%83-%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8> [in Ukrainian].

20. Mamedov, H. & Tytych, V. (2024). Yak zmenshyty naslidky viyny dlya kul'turnoyi spadshchyny: mohut' dopomohty ZSU [How to reduce the consequences of war for cultural heritage: the Armed Forces of Ukraine can help]. *Dzerkalo tyzhnya*. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/war/jak-zmenschiti-naslidki-vijni-dlja-kulturnoji-spadshchini-mozhut-dopomohti-zsu.html> [in Ukrainian].